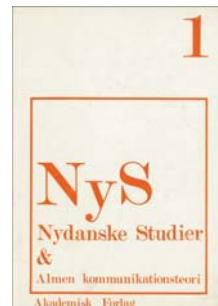


# NyS

Titel:	To bidrag til beskrivelsen af ”non-realis” i dansk
Forfatter:	Erik Hansen og Peter Harms Larsen
Kilde:	<i>NyS – Nydanske Studier</i> & <i>Almen kommunikationsteori</i> 1, 1970, s. 34-41
Udgivet af:	Akademisk Forlag
URL:	<a href="http://www.nys.dk">www.nys.dk</a>



© NyS og artiklens forfattere

## Betingelser for brug af denne artikel

Denne artikel er omfattet af ophavsretsloven, og der må citeres fra den. Følgende betingelser skal dog være opfyldt:

- Citatet skal være i overensstemmelse med „god skik“
- Der må kun citeres „i det omfang, som betinges af formålet“
- Ophavsmanden til teksten skal krediteres, og kilden skal angives, jf. ovenstående bibliografiske oplysninger.

## Søgbarhed

Artiklerne i de ældre NyS-numre (NyS 1-36) er skannet og OCR-behandlet. OCR står for 'optical character recognition' og kan ved tegngenkendelse konvertere et billede til tekst. Dermed kan man søge i teksten. Imidlertid kan der opstå fejl i tegngenkendelsen, og når man søger på fx navne, skal man være forberedt på at søgningen ikke er 100 % pålidelig.

## To bidrag til beskrivelsen af "non-realis" i dansk

Erik Hansen,  
Inst. for Nordisk Filologi,  
Kbh's Universitet.

### A.

1. Der findes i moderne dansk 6 typer af sætninger som — i den Paul Diderichsenske terminologi — er formet som hovedsætninger med tomt fundamentfelt:<sup>1</sup>

- (1) Spørgende helsætninger:  
sner det stadigvæk?
- (2) Imperativiske sætninger:  
tag (du) bare en øl til!
- (3) Optativiske sætninger:  
leve Kongen!  
havde vi bare ikke indladt os på den slags!
- (4) "Appellerende" udtryk af typen:  
ser du, jeg har ikke noget imod at være med, men...  
forstår du, han er langt fra færdig med opgørelsen
- (5) Betingelsesledsætninger:  
har man sagt A, må man også sige B
- (6) Hypotetiske sammenlignings-ledsætninger:  
han vaklede, som var han halvt bevidstløs

Det ville nu være nærliggende at antage at sætninger med et så markant formelt træk tilfælles, også har visse fælles syntaktiske og semantiske egenskaber.

2. Det der er fælles for disse 6 sætningstyper, er at de fremsætter deres indhold som *non-realis*. Det vil sige at de ikke betegner facts, men derimod spørgsmål, ordrer, ønsker, betingelser el. hypoteser.

Sætningen *kongen lever* er en realis-sætning. Den er formet således at den kan betegne en kendsgerning. Sætningen

kongen leve/leve kongen

indeholder et element (nemlig det verbalfleksiv der har formanten *-e*) som har den effekt at det ændrer sætningen *kongen lever* til en sætning hvor *kongen lever* ikke fremstilles som en kendsgerning.

På samme måde kan adverbier som *ikke* eller *formentlig* ændre en sætning til non-realis:

Kongen lever ikke

kongen lever formentlig

Som det fremgår af ovenstående, er velkendte fænomener som negering og irrealis at betragte som særtilfælde af non-realis.

3. Kontekst-kategorien non-realis – hvis eksistens, men ikke omfang er antydnet her – er vigtig for beskrivelsen af visse syntaktiske fænomener.

Fx er det hovedreglen at skriftsprogets pluralisform *nogen* kun forekommer i non-realis kontekster, mens *nogle* ikke stiller specielle krav til sin kontekst:

han har næppe nogen penge  
 ... uden at have nogen penge  
 hvis han har nogen penge...  
 har han nogen penge?  
 (jeg forbød ham) at tage nogen kammerater med hjem  
 (han nægter) at give nogen oplysninger  
 (jeg tvivler på) om han har nogen penge

Tilsvarende er der en kategori af verber og verbalsyntagmer som normalt kun optræder i non-realis. Det er bl. a. *behøve*, *gide*, *bryde sig om*, *nægne*, *kunne lide*:

han gider ikke være med  
 forudsat han gider være med  
 gider han være med?  
 selv om han gider være med<sup>2</sup>  
 de der gider være med<sup>3</sup>  
 hvor man gider være med, er man også villig til at betale

4. I denne beskrivelse af non-realis manifesteret ved tomt fundamentfelt, er der set bort fra et par konstruktionstyper der med rimelighed kan betragtes som fremmede for strukturen i moderne dansk.

Det er for det første en speciel ikke - spørgende inversionstype der forekommer i regnskaber, kontrakter, skøder osv:

Resterer herefter kr. 72.821,42.

Er købesummen kr. 282.000,00.

For det andet konnektiv inversion:

Samtidig tillader jeg mig at præsentere medfølgende specificerede Regning paa Manufakturvarer, som Fru Pastorinden i det forløbne Kvartal har modtaget gennem min Forretning, og vilde det meget glæde mig at faa Beløbet tilstillet inden den 15de d.M.

## NOTER:

- 1) Elementær dansk Grammatik § 73 Tillæg 2.
- 2) I sprogbrug hvor der skelnes mellem *skønt* og *selv om*, er *skønt*-sætningerne realis, og *selv om*-sætningerne non-realis.
- 3) Bestemmende relativsætninger betegner – i modsætning til de parentetiske – non-realis: *de der vil være med* indebærer ikke en oplysning om at der faktisk er nogen som vil være med.

## B.

*Peter Harms Larsen,  
Inst. for Nordisk Filologi,  
Kbh's Universitet.*

## I

Det er almindelig kendt at forskellige fleksiver kan have -0 ("nul") som bunden variant (kombinatorisk allomorf):

et hus	(flere) hus -e
en mus	(flere) mus -0

Det ser ud til at det ved hjælp af en tilsvarende analyse er muligt på nogenlunde tilfredsstillende vis at beskrive en af de velkendte undtagelser fra reglen om at der til forskellen helsætning/ledsætning svarer en ledstillsforskel /vsa/-/sav/.

Visse ledsætningstyper er karakteriseret ved at de kan have helsætningsstruktur:

- 1) kunne du komme ville det være dejligt
- 2) han så ud som havde han været døden nær

Traditionelt benævnes 1) "betingelsessætning" og 2) "hypotetisk sammenligningssætning". I begge tilfælde anvendes en form med tomt forfelt (fundament) – en form hvori også helhedsspørgsmål udtrykkes. Endvidere foreligger der i begge tilfælde alternation med en ensbetydende sætning der har ledsætningsstruktur og er indledt med "om".

- 3) om du kunne komme ville det være dejligt
- 4) han så ud som om han havde været døden nær

Betingelsen for at der foreligger bunden variation mellem to ensbetydende udtryk, er at de indgår i komplementær distribution – bundet til forskellige tilstødende udtryk. Denne betingelse synes i ovennævnte tilfælde at være opfyldt mellem 0 i /F/ og "om" i /K/ – bundet til hhv. helsætningsstrukturen /vsa/ og ledsætningsstrukturen /sav/ i den efterfølgende sætning.

Spørgsmålet er nu om der overalt hvor vi finder /"om"/+/sav/, også foreligger alternation med /0/+vsa/. Udover i de to ovennævnte typer forekommer /"om"/+/sav/ vistnok kun i "indirekte spørgesætninger" og "hypotetiske indrømmelsessætninger":

- 5) hun spørger om de snart er færdige
- 6) selv om han ikke bliver færdig til tiden skal han have sine penge

I begge tilfælde er det muligt at foretage omformningen:

/ʔomʔ/+/sav/ → /O/+/vsa/

uden betydningsændring:

7) er de snart færdige spørger hun

8) bliver han ikke færdig til tiden skal han alligevel<sup>1)</sup> have sine penge.

Det gælder åbenbart generelt at der mellem "om" i /k/ og O i /F/ foreligger et bundet variationsforhold, og disse to udtryk må altså betragtes som kombinatoriske allomorfer af det samme morfem.

Da det eneste der er fælles for betydningen af de forskellige sætningstyper synes at være at de intet udsiger om realiteten af det de refererer til, og da det eneste der er fælles for udtrykket i de forskellige sætninger er den bundne variation mellem "om" og O, må det morfem som disse to størrelser er manifestationer af, indeholde elementet *non-realis*.

## II

Vi har i det foregående kunnet konstatere hvorledes ledsætninger indledt med /ʔomʔ/+/sav/ eller /O/+/vsa/ kan have forskellige betydninger: "spørgende" (eks. 5) og 7)), "betingende" (eks. 1) og 3)), "hypotetisk indrømmende" (eks. 6) og 8)) og "hypotetisk sammenlignende" (eks. 2) og 4)). Der er altså her tale om det ganske almindelige forhold at det samme morfem kan have ret forskellige betydningsvarianter bestemt af konteksten.

Den non-realisvariant der har betydningen "betingelse", kan som bekendt også manifesteres ved /ʔhvisʔ/+/sav/:

9) hvis du kunne komme ville det være dejligt

Ved en nærmere undersøgelse viser det sig at i to af de tre øvrige betydningsvarianter er der også alternation med "hvis":

10) selv hvis han ikke bliver færdig til tiden skal han have sine penge

11) han så ud som hvis han havde været døden nær

Den eneste betydningsvariant som "hvis" tilsyneladende ikke kan manifestere er den "spørgende".

### Note

1) I transformationen 6) → 8) er det nødvendigt at substituere "selv" med "alligevel" /ʔdogʔ m.fl. for at bevare betydningsidentiteten.

Ikke sjældent støder man på det synspunkt at brugen af visse ledsætninger indledt med /"hvis"/+/sav/ eller /0/+vsa/ er ukorrekt:

12) hvis du er sulten står der mad i køleskabet

13) er du sulten står der mad i køleskabet

Argumentationen for sådanne konstruktioners ukorrekthed er følgende: det er ulogisk at sige sådan fordi der jo også står mad i køleskabet selv om vedkommende ikke er sulten. Forudsætningen er åbenbart den antagelse at "hvis" udelukkende kan have betydning "betingelse".

På baggrund af den foregående analyse synes der imidlertid ikke at være nogen særlig grund til at opretholde en sådan antagelse, snarere tværtimod. Enhver der hører eller læser konstruktioner som eks. 12) og 13), forstår dem umiddelbart som sammensat af et spørgsmål med ledsætningsfunktion plus en oplysning der er relevant for modtageren hvis han svarer bekræftende. Med andre ord, der foreligger her det manglende eksempel på at /"hvis"/+/sav/ alternerende med /0/+vsa/ kan manifestere betydningsvarianten "spørgsmål".

### III

Det fremgår af det foregående at /0/+vsa/ kan manifestere non-realis i ledsætninger; som bekendt er dette også tilfældet i helsætninger:

14) gå så din vej

15) kommer han alligevel imorgen

16) leve kongen

I disse tilfælde er det ikke konteksten men verbets fleksiv (-Ø, -er, -e) der bestemmer hvilken betydningsvariant der realiseres: "bydende", "spørgende", "ønskende".

Normalt forklarer man sammenhængen mellem disse non-realishelsætninger og ledsætningerne med samme struktur historisk: ledsætningerne med strukturen /0/+vsa/ siges at være udviklet af helsætningerne. Hvis man betragter sammenhængen systemisk må man blot konstatere at modsætningen helsætningsstruktur-ledsætningsstruktur er ophævet ved disse tilfælde af non-realis.

Spørgsmålet er herefter hvad denne modsætning svarer til på indholdssiden. Omformes helsætningen:

17) Ole kom allerede igår  
til en ledsætning:

18) at Ole allerede kom igår  
 skulle det være klart at forholdet mellem de to sætningsstrukturer svarer til forholdet mellem "selvstændighed" og "uselvstændighed"<sup>1)</sup>

Det ser altså ud til at vi kan opstille følgende hypotese: *Der gælder i moderne dansk den regel at modsætningen mellem selvstændig og uselvstændig sætningsstruktur kan suspenderes ved non-realis.*

Hidtil har vi imidlertid kun set at sætninger med ledsætningsstruktur kunne have ledsætningsfunktion i betydningen non-realis. For at hypotesen skal kunne anses for rimelig bør det også gælde at sætninger med ledsætningsstruktur kan have ledsætningsfunktion i betydningen non-realis. Dette viser sig også at være tilfældet:

- 19) mon han dog ikke kommer alligevel
- 20) gid de så ville blive hjemme
- 21) måske han alligevel har gjort noget galt
- 22) blot han dog ville tie stille
- 23) bare der ikke er sket noget slemt
- 24) hvem der kun kunne være med igen

Alle disse ledsætninger er non-realissætninger og har strukturen /k/sav/. De størrelser der står i /k/, er frie grammatiske morfemer der bestemmer hvilken betydningsvariant af non-realis der bliver realiseret.

#### IV

Med denne analyse skulle der være givet en rimelig forklaring på en del af undtagelserne fra reglen om at ledsætninger har strukturen /F/vsa/ og ledsætninger strukturen /k/sav/.

Dog lader ikke alle undtagelser sig analysere på denne måde:

- 25) han sagde at imorgen ville han gøre arbejdet færdigt
- 26) sikken han dog løber.
- 27) at han dog gider blive ved

I eks. 25) har vi en ledsætning med ledsætningsstruktur og i eks. 26) og 27) ledsætninger med ledsætningsstruktur. Jeg tør på nuværende tids-

#### Note

- 1) Et tilsvarende forhold synes at eksistere mellem finit og infinit form af verberne.



punkt ikke afgøre om det er muligt at finde en sammenhæng mellem disse konstruktioner og de foregående, men anser det dog ikke for usandsynligt.